

MARTIN HATTALA A JEHO VKLAD DO DISKUSIE O HISTORICKOM POMERE MEDZI HLAHOLIKOU A CYRILIKOU¹

Martin Hattala and His Contribution to the Discussion on the Historical Relationship Between Glagolitic and Cyrillic

Ľubomír Kralčák

DOI: 10.17846/CL.2021.14.2.139-147

Abstract: KRALČÁK, Ľubomír. *Martin Hattala and His Contribution to the Discussion on the Historical Relationship Between Glagolitic and Cyrillic.* The reform of standard Slovak at the beginning of the second half of the 19th century is one of the cultural milestones in Slovak history, which is inextricably linked with the name Martin Hattala. However, this important linguist, in addition to the issue of literary language, also dealt with issues of Slavic studies and especially the historical origins of Glagolitic and Cyrillic. The aim of our paper is to point out Hattala's scientific contribution to the discussion of the historical relationship between these ancient alphabetical systems. Moreover, our research is important in terms of following Hattala's attitudes at the time of new discoveries of ancient texts, which led to the gradual formation of the view that the original Slavic script constructed by Constantine the Philosopher was Glagolitic. Hattala belonged to that part of the Slavic scientific community which recognized Cyrillic as the original Slavic script, and from this scientific position he also approached individual controversial issues and newly discovered textual monuments. He expressed his attitude on the current views of well-known Russian linguists in an article focused on the analysis of the text of the monk Chrabr about letters existing in five historical transcripts. These researchers found incorrect alphabetic and numerical data in two of these transcripts testifying to the Glagolitic basis of these textual monuments. M. Hattala expressed a negative attitude to that evidence, which he justified on the one hand by the incompetence and thus the unreliability of the scribes transcribing these monuments, and on the other by the inconsistency of current researchers in examining the disputed parts of the text. Although M. Hattala in his polemics did not give up the traditional opinion on the origin of the Slavic script, with some of his research findings he contributed to a more thorough scientific discourse on one of the basic questions of Slavic studies.

Keywords: *Glagolitic, Cyrillic, alphabet, manuscript, alphabetical systems*

V tomto roku si pripomíname 200. výročie narodenia Martina Hattalu, ktorý sa do našich kultúrnych dejín zapísal ako jeden z najvýznamnejších slovenských jazykovedcov. Náš článok je teda súčasne príspevkom k tomuto jeho významnému jubileu.²

¹ Tento príspevok bol podporovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0116.

² Martin Hattala sa narodil 4. novembra 1821 v Trstenej. Gymnaziálne štúdiá absolvoval na Dolnej zemi. Roku 1841 bol prijatý do prípravného učiteľského seminára v Bratislave, v rokoch 1842 – 1844 študoval filozofiu na arcibiskupskom lýceu v Trnave a následne sa dostal do Viedne na štúdium teológie do rímskokatolíckeho seminára známeho ako Pázmaneu. Po skončení teologických štúdií r. 1848 pôsobil ako

Za Hattalov najväčší prínos sa tradične považuje jeho priama účasť na reforme štúrovskej spisovnej slovenčiny a zároveň autorstvo gramatiky *Krátka mluvnica slovenská* (1852),³ ktorá sa stala základným textom tejto reformy. Zásluhy M. Hattalu o slovenčinu sú však širšie, a to aj napriek tomu, že väčšiu časť života strávil v Čechách, kde pôsobil od r. 1854 na pražskej univerzite ako profesor slovanskej filológie. Okrem spomínanej reformnej gramatiky ovplyvnil predstavy a úvahy o spisovnej slovenčine a jej štruktúre aj ďalšími dielami. Po vystúpení M. M. Hodžu s novým návrhom na hláskoslovnú a ortografickú podobu spisovnej slovenčiny oproti štúrovčine v diele *Epigenes slovenicus* (1847) M. Hattala sa v recenzii na toto dielo v Orle tatránskom (1848) postavil v zásadných otázkach na Hodžovu stranu a napokon o dva roky neskôr vydal latinsky písanú gramatiku s vlastnou predstavou o reforme spisovného jazyka pod názvom *Grammatica linguae slovenicae collatae cum proxime cognata bohémica* (1850). Na základe svojich nových porovnávacích výskumov už ako mimoriadny profesor na pražskej univerzite vydal aj ďalšiu komparatívnu gramatiku *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského* (1857). O exaktný opis spisovnej slovenčiny sa zaslúžil aj v 60. rokoch gramatikami slovenského jazyka (*Mluvnica jazyka slovenského*, 1864, a *Mluvnica jazyka slovenského. Díel druhý. Skladba*, 1865). Tieto gramatiky mali rozhodujúci význam pre ustáľovanie spisovnej slovenčiny v druhej polovici 19. storočia.

Ďalšiu významnú časť jeho jazykovedného diela tvoria práce z oblasti slavistiky a historicko-porovnávej jazykovedy. Osobitnou oblasťou Hattalovho vedeckého záujmu sa stali otázky paleoslavistiky či slavistickej komparatistiky, kam možno zaradiť aj jeho vedecké náhľady na pôvodnosť slovanského písma.

V tomto príspevku sa sústreďíme na analýzu vedeckého vkladu M. Hattalu do riešenia otázky vzťahu medzi hlaholikou a cyrilikou z hľadiska ich historickej pôvodnosti. Do tejto diskusie sa zapojil dvoma časopiseckými príspevkami, ktoré vyšli r. 1858. Prvým bola stať polemizujúca o význame rozpravy mnícha Chrabra *O písmenách z hľadiska nárastu počtu názorov preferujúcich historické prvenstvo hlaholiky oproti cyrilike*. Druhým bol nemecky písaný text, v ktorom Hattala pomerne osobne vykladá svoj postoj k otázke pôvodu slovanského písma.

1. Diskusie o historickej pôvodnosti slovanskej alfabety v 2. tretine 19. storočia

Otázka historickej pôvodnosti dvoch grafických sústav viažucich sa na starosloviensky jazyk nejestvovala v počiatkoch formovania sa slavistiky ako vedecký problém, pretože za pôvodné Konštantínom zostavené slovanské písmo sa od začiatku všeobecne pokladala cyrilika. Toto sprvu nesporné poznanie, ktorého zástancom bol už sám zakladateľ slavistiky J. Dobrovský, sa začalo oslabovať koncom 18. storočia, no najmä po vystúpeniach niektorých bádateľov v druhej tretine 19. storočia, ktoré sa spájajú s pribúdajúcimi objavmi dovtedy neznámych hlaholských textov a najmä po ich exaktnejších výskumoch. Jedným z najvýznamnejších krokov, ktorý viedol k dôležitému

kaplán v Hodruši a v Bzovíku. Začas bol učiteľom gymnázia, pričom v snahe dosiahnuť výnimku od predpísaných skúšok učiteľskej spôsobilosti vypracoval odborný spis o hláskosloví českého a slovenského jazyka, ktorý muselo schváliť ministerstvo vo Viedni. Prácu predložil r. 1853 a posudzoval ju P. J. Šafárik, ktorý na jej základe odporúčal Hattalu na Katedru slovanskej filológie v Prahe. Tu následne absolvoval štúdium, aby sa mohol habilitovať v odbore slovanská filológia, čo sa mu úspešne podarilo r. 1854 a v tom istom roku bol v rovnakom odbore menovaný za mimoriadneho profesora. Roku 1861 bol M. Hattala vymenovaný za riadneho profesora na pražskej univerzite. Zomrel 11. decembra 1903 v Prahe (k tomu porov. Jóna, 1971, 13-28).

³ Text je bez mena autora. Úvod podpísali M. M. Hodža, J. M. Hurban, J. Palárik, Ondrej Radlinský, Ludevít Štúr a Štefan Závodník. Dnes sa všeobecne prijíma, že autorom textu gramatiky bol M. Hattala.

prelomu v tejto otázke, bolo vydanie hlaholskej pamiatky *Glagolita Clozianus* (tzv. *Clozov zborník*) B. Kopitarom (1836). Kopitar porovnával túto pamiatku s cyrilským *Ostromirovým evanjeliárom* a na tomto základe dospel k záveru, že *Glagolita Clozianus* je ak nie starším, tak aspoň rovnako starým textom ako *Ostromirov evanjeliár*, ktorý bol v tom čase dokázateľne najstarším cyrilským a vôbec staroslovienskym rukopisom s pôvodným označením roku svojho vzniku.⁴ Treba však dodať, že hoci išlo vskutku o významný posun v chápaní pomeru oboch slovanských abecied, Kopitarove úsudky ešte nevedli k názoru, že hlaholika bola pôvodným slovanským písmom starším ako cyrilika. Obidve alfabety sa týmto vlastne iba stavali historicky na roveň, pričom sám Kopitar (1836, III) sa domnieval, že mali rozdielnu spoločenskú funkciu – cyrilika mohla byť sakrálnym a hlaholika civilným písmom.

Kopitarovo vydanie dovtedy neznámej hlaholskej pamiatky a na jej materiáli založené úvahy o podobe pôvodného slovanského písma sa stali novým, zásadným impulzom diskusií o starobylosti oboch alfabetických sústav. Ozvali sa súhlasné i odmietavé hlasy. Najvýraznejší súhlas s pôvodnosťou hlaholiky vyslovil vzápätí (1836) významný nemecký filológ J. Grimm, ktorý sa pri tom opieral o paleografické špecifiká hlaholiky dokazujúce, že táto abeceda bola zostavená v krátkom čase a je zjavné, že ju možno chápať ako dielo jednotlivca, a teda pripísať ju Konštantínovi (Vajs, 1932, 26). Oproti tomu názory odmietajúce Kopitarove a Grimmove tvrdenia sa zdvihli predovšetkým medzi ruskými slavistami, ako boli napr. P. I. Prejs (1843), I. I. Sreznevskij (1848), O. M. Boďanskij (1855). Medzi odporcov historického prvenstva hlaholiky vo vzťahu k cyrilike patrili pôvodne aj P. J. Šafárik. Napríklad v stati *Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku* (1848, 4) síce pripúšťal výraznejšiu starobylosť hlaholiky než kedysi Dobrovský, no za staršiu ako cyrilika ju bez presvedčivých písomných dokladov odmietal uznať. Ešte v spise *Památky hlaholského písemnictví* Šafárik (1853, XXXIX) vyjadruje presvedčenie, že cyrilské písomníctvo je pôvodné, a teda staršie ako hlaholské. Podľa neho Kopitarova domnienka o vzniku hlaholských písmen „ještě i teď na nejistotě zavěšena jest“.

Zásadný posun v Šafárikových názoroch napokon spôsobil náhodný objav dvoch hlaholských pergamenových listov, dnes známych pod označením *Pražské zlomky*, ktorý sa podaril profesovi histórie K. Höflerovi roku 1855. Túto pamiatku pod názvom *Glagolitische Fragmente* vydal spoločne s P. J. Šafárikom (Höfler – Šafařík, 1857), ktorý ju daval do prvej polovice 10. storočia. Išlo o liturgickú pamiatku východného obradu z jazykového i paleografického hľadiska veľmi špecifickú a starobylú so zreteľnými západoslovanskými jazykovými prvkami. Bol to v porovnaní s ostatnými hlaholskými textami výnimočný doklad, ktorý zohral vo vývoji Šafárikovho ponímania veku hlaholiky a jej pomeru k cyrilike zásadný význam. Vo svojom komentári k publikovanej pamiatke naznačuje zmenu svojho postoja a vyzýva na vedeckú diskusiu o tejto otázke v záujme jej skorého riešenia. Podľa neho niet divu, že medzi slovanskými vedcami neexistuje jednota v názore na relatívny vek a vzájomný vzťah dvoch slovanských abecied. Dúfa však, že objav a zverejnenie týchto dôležitých fragmentov prinúti ostatných vedcov venovať svoju vynaliezavosť a usilovnosť tomuto zaujímavému problému, aby čo najskôr našli jeho konečné riešenie (Höfler – Šafařík 1857, 57).

Na objav *Pražských zlomkov* reagoval v krátkom čase a s výrazným zaujatím sa o starobylosť hlaholiky J. I. Hanuš (1857), ktorý priamo označil Šafárikov výklad starobylosti *Pražských zlomkov* za zásadný pre uznanie historickej pôvodnosti hlaholiky v pomere k cyrilike. Pritom argumentoval na jednej strane starobylosťou písma, ktoré Šafárik označil za špecifický typ hlaholiky, na druhej strane starobylosťou jazykových znakov, ktoré sú navyše západoslovanské, čo žiadna dovtedy

⁴ *Ostromirov evanjeliár* je jednou z najvýznamnejších pamiatok ruskej redakcie staroslovienciny. Bol napísaný cyrilikou v novgorodskom Sofijskom chráme v rokoch 1056 – 1057. V polovici 19. storočia bola táto pamiatka akýmsi meradlom starobylosti cyriliky v porovnaní s hlaholikou.

nájdená pamiatka v takom rozsahu a systémovom zastúpení neobsahovala. Hanuš k tomu pridáva ďalšie zväčša už predtým vyslovené argumenty, napr. že Konštantín zostavil originálnu abecedu, čomu nemôže zodpovedať cyrilika, ale iba hlaholika. Odkazuje tiež na staršie Šafárikove zistenia (*Památky hlaholského písennictví*), že vo viacerých cyrilských rukopisoch sa nachádzajú hlaholikou zapísané jednotlivé slová či písmená, príp. zdobené iniciály, čo je dôkazom prepisovania cyrilských textov zo starších zaznamenaných hlaholikou, avšak naopak, na prepisovanie textov z cyriliky do hlaholiky sa nenašli žiadne dôkazy.

2. Hattalov vklad do diskusie o historickej pôvodnosti hlaholiky a cyriliky

Do takto rozvinutých diskusií a polemík o pôvodnosti slovanských abecedných sústav vstúpil aj M. Hattala, patriaci k tej časti slavistickej vedeckej obce, ktorá uznávala za prvotné slovanské písmo cyriliku a ku ktorej sa svojimi pôvodnými náhľadmi zaraďoval aj samotný Šafárik. V tejto súvislosti je pomerne zaujímavé, že hoci spomínané nové poznatky a s nimi spojené impulzy na prehodnotenie tradičného chápania hlaholiky prinieslo na začiatku druhej polovice 19. storočia predovšetkým Šafárikovo vydanie *Pražských zlomkov*, Hattala na toto vydanie, resp. na Šafárikove zistenia a analýzy nijako priamo nereagoval. Pravdupovediac, vedecky objektívna Šafárikova analýza podaná vo vydaní *Pražských zlomkov* ani nedávala reálnu možnosť, aby sa stala predmetom kritických posúdení. Treba však zdôrazniť, že Šafárik tu ešte neprišiel so zavrnutím pôvodnej hypotézy o historickom prvenstve cyriliky vo vzťahu k hlaholike, ale iba vyzýval na ďalšiu vedeckú diskusiu.

2.1. Chrabrova rozprava *O písmenách*

Hattalovým strategickým vedeckým cieľom bolo hájiť tradičný názor o historickom prvenstve cyriliky v porovnaní s hlaholikou. K tomu si ako prostriedok zvolil polemiku s tými názormi preferujúcimi pôvodnosť hlaholiky, ktorých autori sa opierali o nejasné či sporné časti v niektorých historických variantoch Chrabrovej rozpravy *O písmenách*.⁵ Vystúpenie M. Hattalu malo formu časopiseckého príspevku s názvom *Mnich Chrabr* (1858), v ktorom išlo o konkrétnu reakciu na práce ruských slavistov, najmä I. I. Sreznevského, O. M. Bodanského či českého mytológa J. I. Hanuša.

Hattala vo svojej stati rieši najprv otázku sumarizácie známych vydaní Chrabrovej rozpravy, ale aj mieru ich historickej vzácnosti. K štyrom vtedy známym publikovaným variantom textov (*Synodálny, Vratislavský, Moskovský a Savinský*)⁶ dopĺňa novšie objavený historický prepis, vydaný V. S. Karadžićom (1857), ktorý označil ako *Srbský*.

⁵ Paleoslavistická pamiatka, známa ako rozprava či rozprávanie mnícha (černorizca) Chabra pod názvom *O písmenách*; patrí k historicky najčastejšie prepisovaným staroslovienským pamiatkam, pričom dodnes sa zachovala vo viac ako 70 variantoch historických odpisov (porov. k tomu Kuev, 1967). Ide síce o kratšiu, no neobyčajne fundovanú rozpravu o zostavení prvého slovanského písma Konštantínom. Toto vzácne historické svedectvo sa však stalo aj prostriedkom na dohady, diskusie a polemiky o historickej prvotnosti hlaholiky či cyriliky, pretože z pamiatky priamo nevyplýva, ktorú abecedu Konštantín zostavil.

⁶ Za najstarší z nich sa pokladal rukopis označovaný ako *Synodálny* podľa príslušnosti k Synodálnej bibliotéke v Moskve (prepísaný bol r. 1348), *Vratislavský* má označenie podľa miesta vtedajšieho uchovávanía v Bibliotéke vratislavského Gymnázia sv. Magdalény), *Moskovský* (Hattalom označený ako *Akademický*), ktorý sa považuje aj dnes za obsahovo i jazykovo najvzácnejší, je súčasťou zbierok Moskovskej duchovnej akadémie (15. storočie), *Savinský* dostal názov podľa toho, že bol uchovávaný v Savinskom kláštore (jeho prepis vznikol tiež v 15. storočí).

Zároveň z jazykovo-historického hľadiska spomedzi týchto rukopisov M. Hattala (1858, 118 n.) poukázal na dva, *Moskovský* a *Srbský*, na ktoré sa najviac sústredili bádatelia považujúci ich za prepisy z hlaholskej predlohy. Toto ich označenie odkazovalo na výraznú starobylosť hlaholiky ako abecedy, a to buď nepriamo (Boďanský a Sreznevský pri posudzovaní *Moskovského prepisu*), alebo priamo aj s explicitným vyslovením sa o jej historickej pôvodnosti (Hanuš s odkazom na *Srbský prepis*). Podľa M. Hattalu však o historickej vzácnosti týchto rukopisov nemožno hovoriť: „Mně naproti tomu nepovedlo posud přesvědčiti se, žeby rukopisy právě spomenuté v skutku z originálu glag. pocházely, ačkoli sem všemožně o to stál.“ V porovnaní so zvyšnými tromi prepismi argumentuje najmä ich niektorými odlišnými slovnými tvarmi, znejasňujúcimi niekedy význam vety.

Ťažiskom argumentácie v rámci tejto polemiky sa však pre Hattalu (1858, 119 n.) stala otázka zachovanosti abecedárov, ktoré sú v jednotlivých prepisoch Chrabrových textov obsiahnuté v rozličnom rozsahu. Chrabr tu vypočítava slovanské písmená, ktoré zostavil Konštantín, pričom uvádza, že 24 z nich je podobných gréckym (ΠΩΔΟΒΗ ΓΡΕЧЕСΚΥМЪ ПИСЬМЕНЕМЪ) a 14 je podľa slovanskej reči (ПО СЛОВѢНСКЪМЪ АЗЫКОУ). Hattala poukazuje na to, že najmenej písmen abecedy uvádza *Synodálny prepis*, širší súbor obsahujú *Savinský* a *Vratislavský*, ktoré sa v ich výpočte zhodujú. Od všetkých sa však líši *Moskovský*, ktorý obsahuje v tejto pasáži špecifické údaje. Týkajú sa jednak počtu písmen, jednak spôsobu zápisu pri vyratúvaní písmen zostavených podľa slovanskej reči.

Kritickým miestom, ktoré si tu osobitne všíma O. M. Boďanskij (1855, XXXII – XXXIII) a predovšetkým preň označuje tento prepis za „hlaholský“, je uvedenie súhrnného počtu písmen podľa slovanskej reči, ktoré nasleduje hneď po súbore písmen podobných gréckym písmenám. Ide o uvedenie výpočtu litier touto formulkou: \tilde{a} . \tilde{r} . \tilde{n} . ПО СЛОВѢНСКЪМЪ АЗЫКОУ. Prvé tri grafémy sú akoby pokračujúcimi písmenami predchádzajúceho výpočtu písmen podobných gréckym, no podľa Boďanského písmeno \tilde{a} na začiatku nemá mať nad sebou titlu, pretože ide o spojku *a*. Zvyšné dve písmená sú číselným záznamom a ich označenie titlami je náležité. Tak, ako sú zapísané (\tilde{r} . \tilde{n} .), majú sa podľa použitých grafém čítať ako číslo 13. Čítanie tohto zápisu má teda znieť: „a trinásť podľa slovanskej reči“.

Zásadný problém je však v tom, že v ostatných skúmaných prepisoch je jednoznačne uvedené, a to aj slovne, že podľa slovanskej reči ich je zostavených 14 (ЧЕТЫРЕНАДЕСАТЬ). Na tomto mieste je teda v prepise chyba, ku ktorej podľa Boďanského došlo práve preto, že text bol prepisovaný z hlaholskej predlohy. Rozdielnosť historických slovanských abecied je nielen vo výrazne odlišnej forme, ale aj v rozdielnej číselnej platnosti ich litier. Je to spôsobené tým, že kým hlaholika mala stanovenú vlastnú číselnú hodnotu grafém, cyrilika ju v plnom rozsahu prebrala z gréckej abecedy. Tým vznikol rozdiel už na prvých štyroch pozíciách označujúcich čísla od 1 po 4, pretože grécka alfabetá, súc vzorom pre cyriliku, nemá grafému označujúcu hlásku [b]. V hlaholskej sústave \tilde{t} = 1, \tilde{l} = 2, \tilde{p} = 3, \tilde{z} = 4, v cyriliskej α = 1, β – nemá žiadnu číselnú hodnotu, β = 2, γ = 3. A tak pri prepise prostou transliteráciou z hlaholského číselného označenia \tilde{z} . \tilde{p} (14) na cyriliskú grafiku \tilde{r} \tilde{n} mení sa takéto číselné označenie na hodnotu 13. Správne označenie hodnoty 14 v cyrilike má mať grafemická podoba \tilde{d} \tilde{n} , príp. $\tilde{d}\tilde{n}$. Uvedená predpokladaná číselná zámena teda môže byť vážnym svedectvom o prepisovaní tohto manuskriptu zo starobylej predlohy, ktorá bola písaná hlaholikou.

M. Hattala však takýto predpoklad neprijíma. Pozoruhodné je, akými argumentmi pritom vo svojej polemike pracuje. Upozornil na to (1858, 120), že bádatelia, ktorí spomínané kritické miesto analyzovali, neboli dôslední, pretože na jednej strane sa síce podrobne zaoberali spornou sumárnou číselnou hodnotou, no na druhej strane vlastne ani nespočítali súbor tam uvedených grafém podľa slovanskej reči. A tak vyzýva tých, ktorí sa takouto analýzou zaoberali, aby „znova počítati ráčili, neučinili-li to již dřive. Co když se stane, nenajdou jich tam ani 14 ani 13 než 15!“

Tento jeho postreh je správny, totiž písmen je v spomínanom rade uvedených vskutku 15, pričom aj ich skladba je v porovnaní s ostatnými prepismi špecifická: Б̃, Ж̃, С̃, Л̃, Ц̃, Ч̃, Ш̃, Ъ̃, Ш̃К̃, М̃К̃, Ъ̃, Ъ̃, Ю̃, Ѡ̃.

Hattala má nepochybne pravdu, keď ďalej dôvodí tým, že v tejto časti je prepis z hľadiska skladby málo dôveryhodný, pretože je tu л, ktoré nepatrí sem, ale do radu písmen podobných gréckym, medzi ktorými je v tomto texte aj uvedené. Ďalej je tu dvakrát zaznamenaná graféma Ъ, ba sú tu aj ťažko vysvetliteľné zložky ШК, МК. Hattala to vysvetľuje neobyčajnou nedôslednosťou skriptora, resp. jeho zjavnou neznalosťou hlaholských písmen. Z toho vyvodzuje, že takýto prepisovateľ ako svedok existencie pôvodnej hlaholskej predlohy je preňho nevierohodný.

Tieto nejasnosti navrhuje riešiť správnu interpretáciou grafém vo vzťahu k ich hláskovým korelátom. Podľa neho nie je ničím pevne dané, že Konštantín stvoril z 38 písmen 24 podobných gréckym a 14 podľa slovanskej reči, lež správnejšie je predpokladať číselný pomer 25 a 13. Vo svojej rekonštrukcii súboru staroslovienskych písmen (a zároveň hlások) podľa slovanskej reči vychádza z náslovných grafém (hlások), teda začiatkových písmen slov, ktoré Chrabr vymenúva ako nezaznamenateľné pomocou gréckej alfabety. Gréčtina totiž pre ich začiatkové hlásky nemá grafemické znaky, napr. БОГЪ, ЖИВОТЪ, СЪЛО... atď., teda ide o hlásky (a písmená) Б, Ж, С... Z týchto náslovných písmen zostavil desiatku znakov podľa slovanskej reči, a to Б, Ж, С, Ц, Ч, Ш, Ъ, Я, Ю, Ѡ. Podľa *Savinského* a *Vratislavského* rukopisu vytypoval ešte grafémy Ъ, Ъ, Ъ a Ц, ktoré k nim doplnil. Vzápätí však uviedol korektné paleografické dôvody, prečo je graféma Ц historickejšia a do pôvodnej slovanskej abecedy nepatrí. A tak na základe tejto rekonštrukcie mu naostatok vyšlo v konečnom súčte 13 písmen podľa slovanskej reči. Problém ním navrhovaného počtu 25 písmen podobných gréckym rieši už pomerne jednoducho, a to podľa neho potrebným doplnením o cyrilské písmeno в (hlah. Ѣ, t. j. yžica) podľa gréckeho υ.

Vo zvyšnej časti svojej state Hattala vyslovuje odmietavý postoj aj voči názorom J. I. Hanuša, podľa ktorého iba nedávno vydaný tzv. *Srbský rukopis* nesie v sebe nepochybné svedectvo, že má bezprostredný súvis s východiskovým hlaholským textom. Hanuš (1857, 11) si je pritom vedomý značnej odvođenosti, nepôvodnosti, resp. nízkej miery prekrývania sa jeho obsahu s obsahmi ostatných prepisov. Opiera sa však o náslovné, na slovných príkladoch založené vypočítanie písmen celej Konštantínovej abecedy, ktoré je obsiahnuté v *Srbskom rukopise*. Pri svojom presvedčení o hlaholskej predlohe pôvodnej Chrabrovej rozpravy dôvodí Hanuš hlaholským poradím vymenovaných grafém od а po ѣ. V tomto poradí je graféma г uvedená dvakrát, a to prvýkrát na svojom mieste po в ako štvrtá v poradí a druhýkrát na dvanástom mieste, a to tam, kde sa v hlaholskej alfabete nachádza Ѡ (děrv), ktoré cyrilská abeceda nepoznala. Je to teda vážny dôkaz toho, že predlohou tu bol hlaholský text. Skriptor vlastne hlaholské Ѡ nahradil cyrilskou literou г spolu s príkladom ГЕΛΟΝΟΥ, kde náslovné г predstavuje palatálnu veláru [gʲ], pretože po ňom nasleduje predný vokál [e]. Hattala takýto argument rázne odmieta ako dôvod pre to, že by *Srbský prepis* pochádzal z hlaholského originálu. Odkazuje pritom na skutočnosť, že Srbi oddávna používali túto grafému na mieste dj.

M. Hattala naostatok zhrnujúco poznamenáva, že pokiaľ ide o prepisy *Srbský* a *Moskovský*, pokladá ich za texty v mnohom chybné, o ktoré nebude mať dôvod stáť ani v budúcnosti. Oproti tomu *Savinský* a *Vratislavský* prepis predovšetkým vďaka podrobnému výpočtu abecednej sústavy podľa neho neomylné preukazujú svoj vzťah k cyrilike. Napokon sa k otázke pôvodnosti slovenského písma vyslovuje jednoznačne v prospech cyriliky: „Po straně všeho, čím posud svědectví Chrabrovo ke glagolici bylo obracováno, stojí pouze *voluntas pro ratione* (Hattala 1858, 28).

2.2. Hattalov postoj k otázke pôvodu slovanského písma

Druhým príspevkom M. Hattalu do diskusie o pôvodnosti slovanského písma bol článok v periodiku *Kritische Blätter für Literatur und Kunst*, ktorý vyšiel v rovnakom roku ako jeho stať venovaná Chrabrovmu textu, a to pod názvom *Mein Standpunkt in der Frage über den Ursprung der slavischen Schrift (Môj postoj k otázke pôvodu slovanského písma)* (1858).

Tento Hattalov príspevok bol predovšetkým reakciou na Hanušov prehľadový článok v rovnakom periodiku o najnovšej literatúre v Rakúsku (1858). V tomto príspevku Hanuš okrem iného víta rozprúdenie diskusie o historicosti hlaholiky, no s Hattalovou odmietavou kritikou jej historických preferencií nemôže súhlasiť. S veľkou nádejou však očakáva prelom v chápaní tejto otázky po skvelom vystúpení P. J. Šafárika v práci *O pôvode a domovine hlaholiky* (1858).

Hattalova reakcia tu sčasti vyznieva osobne, v istom zmysle ako vyrovnávanie sa s cieľmi vlastného vedeckého bádania a s prístupom k nemu, ako aj s chápaním sporných otázok slavistiky, najmä s otázkou pôvodu hlaholiky a cyriliky. V tomto do istej miery netypickom vedeckom pojednaní akoby sa Hattala vyrovnával aj so svojím vzťahom k Šafárikovi. Ten bol vždy preňho vážnou vedeckou autoritou, s ktorej názormi a zisteniami nikdy nepolemizoval. Tu musel zaujať aj postoj k Hanušovej výčitke, prečo sa už dávnejšie nevenoval diskusiám o pôvodnosti slovanskej abecedy a nevyslovoval svoj vlastný názor, ktorý mohol byť odlišný od Šafárikovho. Hattala (1858, 115) na to odpovedá, že vnímal ako mocne a vytrvalo bol Šafárik zaujatý otázkou o pôvode a vzájomnom vzťahu dvoch slovanských abecied, čoho výsledkom je aj jeho posledná práca o pôvode hlaholiky. Zdôraznil, že aj za priaznivejších okolností by sa zdržal zasahovania do Šafárikovho dlhoročného výskumu v tejto otázke tak bezprostredne, ako sa Hanuš domnieval, že by mal urobiť. M. Hattala však naostatok priznáva, že napriek novým Šafárikovým poznatkom je stále veľmi ďaleko od predpokladu, že hlaholika je pôvodné slovanské písmo.

Na záver

Ťažiskom tohto príspevku bola analýza vedeckých názorov M. Hattalu, ktorými prispel do diskusie o riešení otázky vzťahu medzi hlaholikou a cyrilikou z hľadiska ich historickej pôvodnosti. Pri tejto analýze bolo dôležité načrtnúť historický vedecký kontext, do ktorého Hattala v polovici 19. storočia svojou polemikou vstúpil. Náš bližší pohľad ukázal, že sa zapojil do týchto diskusií v čase, keď sa tradičný názor na cyriliku ako pôvodné slovanské písmo začal oslabovať v jej neprospech a v prospech hlaholiky. Išlo o dôsledok nových objavov dovtedy neznámych hlaholských textov a ich exaktnejších výskumov, ktoré poukazovali na ich starobylosť, a teda aj starobylosť hlaholského písma. Hattala patril k tej časti slavistickej obce, ktorá uznávala za prvotné slovanské písmo cyriliku a z tejto vedeckej pozície pristupoval aj k jednotlivým sporným otázkam a novoobjaveným textovým pamiatkam. Svoje postoje a názory na aktuálne vystúpenia najmä významných ruských slavistov vyslovil v článku zameranom na analýzu rozpravy mnícha Chrabra *O písmenách* existujúcej v piatich známych historických odpisoch. Ruskí slavisti I. I. Sreznevskij, O. M. Boďanskij a domáci bádateľ I. J. Hanuš nachádzali v dvoch z týchto odpisov chybné alfabeticke a numerické údaje svedčiace podľa nich o hlaholských predlohách týchto pamiatok. M. Hattala vyslovil k uvedeným dôkazom odmietavé stanovisko, ktoré odôvodňoval na jednej strane nekompetentnosťou, a teda nevierohodnosťou skriptorov prepisujúcich tieto pamiatky, na druhej strane nedôslednosťou súčasných bádateľov pri skúmaní sporných častí textu. V druhom svojom článku viac-menej zopakoval svoj záporný postoj k preferenciám hlaholiky ako pôvodného slovanského písma. Zároveň sa vyznal zo svojho vedeckého rešpektu pred prácou a dielom P. J. Šafárika, čím odôvodňoval absenciu vlastnej polemiky s jeho novšími či staršími názormi.

Naostatok možno konštatovať, že M. Hattala svojím polemickým vystúpením k otázkam pôvodnosti slovanského písma sa síce pridržal tradičného, ťažko udržateľného názoru o historickej pôvodnosti cyriliky, no niektorými svojimi bádateľskými zisteniami prispel k dôkladnejšiemu priebehu vedeckého diskurzu o jednej zo základných otázok paleoslavistiky.

REFERENCES

- Bodanskij, Osip Maksimovič. 1855. O vremeni proischoždenija slavianskich pismen. Moskva.*
- Hanuš, Ignac Jan. 1857. Sv. Kyril nepsal kyrilsky než hlaholsky. Z pojednání Královské české společnosti nauk. Praha.*
- Hanuš, Ignac Jan. 1858. Rückblick auf die jüngste Literatur von und über Oesterreich. In: Kritische Blätter für Literatur und Kunst 1858, 68-69.*
- Hattala, Martin. 1850. Grammatica linguae slovenicae collatae cum proxime cognata bohémica. Archi-Dioecesis Strigoniensis Presbytero, Cooperatore Hodrusbányensi. Schemnicii (Banská Štiavnica).*
- Hattala, Martin. 1857. Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského. Praha.*
- Hattala, Martin. 1858. Mnich Chrabr. Příspěvek k objasnění původu písma slovanského. In Časopis Musea království Českého 1/ 117-129.*
- Hattala, Martin. 1858. Mein Standpunkt in der Frage über den Ursprung der slavischen Schrift. In Kritische Blätter für Literatur und Kunst 27, 63-68, 112-115.*
- Hattala, Martin. 1864. Mluvnica jazyka slovenského. Pešť.*
- Hattala, Martin. 1865. Mluvnica jazyka slovenského. Díl druhý. Skladba. Banská Bystrica.*
- Höfler, Adolf Constantin – Šafařík, Paul Joseph. 1857. Glagolitische Fragmente. Praha.*
- Jóna, Eugen. 1971. Život a dielo Martina Hattalu. In: Martin Hattala 1821 – 1903. Vydal Prípravný výbor osláv 600 rokov mesta Trstenej a 100 rokov Gymnázia v Trstenej. Trstená, 13-28.*
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1857. Primjeri srpsko-slavenskoga jezika. U Beču.*
- Kopitar, Barholomaeus. 1836. Glagolita Clozianus. Vindobone.*
- Krátka mluvnica slovenská. 1852. V Prešporku.*
- Kuev, Kujo M. 1967. Černorizec Chrabăr. Sofija.*
- Prejs, Petr Ivanovič. 1843. O glagol'skoj pismennosti. In Žurnal Ministerstva narodnago prosvěščenija XXXVII, 184-238.*
- Sreznevskij, Izmail Ivanovič. 1848. Drevnija pismena slavianskija. In Žurnal Ministerstva narodnago prosvěščenija LIX, 18-66.*
- Šafařík, Pavel Josef. 1848. Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. In Časopis Českého museum 22, 4.*
- Šafařík, Pavel Josef. 1853. Památky hlaholského písemnictví. Praha.*
- Šafařík, Paul Joseph. 1858. Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus. Prag.*
- Vajs, Josef. 1932. Rukověť hlaholské paleografie. Uvedení do knižního písma hlaholského. Praha.*

prof. PaedDr. Lubomír Kralčák, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of Slovak Language and Literature
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Slovakia
lkralcak@ukf.sk
ORCID ID: 0000-0002-2550-4366
WOS Researcher ID: AAP-6381-2020
SCOPUS Author ID: 55332638700